PRACE NAUKOWE UNIWERSYTETU EKONOMICZNEGO WE WROCŁAWIU
RESEARCH PAPERS OF WROCŁAW UNIVERSITY OF ECONOMICS nr 502 • 2018

Gospodarka przestrzenna XXI wieku.
Jakość życia w przestrzeni zurbanizowanej

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

Adam Drobniak
Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
e-mail: adam.drobniak@ue.katowice.pl

PROGRAMOWANIE REZYLIENCJI MIEJSKIEJ – PRZYKŁAD DZIELNICY ZAŁĘŻE W KATOWICACH

PROGRAMMING OF URBAN RESILIENCE – THE CASE OF ZAŁĘŻE DISTRICT IN KATOWICE

DOI: 10.15611/pn.2018.502.02

Streszczenie: Problem badawczy artykułu dotyczy tego, w jaki sposób wdrażać nową koncepcję rozwoju – rezyliencję miejską (*urban resilience*) – na poziomie sublokalnym miasta. Koncepcja ta, począwszy od pierwszej dekady XXI w., zdobywa coraz większą popularność na poziomie zarówno lokalnym, jak i regionalnym. Wzrost zainteresowania tworzeniem miast i regionów rezylientnych nastąpił po 2009 r., tj. po globalnym kryzysie finansowym, który istotnie przyczynił się do regresu gospodarczego miast i regionów w państwach wysoko rozwiniętych. Wobec tego wykorzystanie w praktyce koncepcji rozwoju opartej na budowaniu zdolności adaptacyjnych względem szoków gospodarczych stało się priorytetem władz w procesach programowania rozwoju. Celem artykułu jest próba skonstruowania procedury programowania rezyliencji miejskiej wraz z jej weryfikacją na przykładzie jednej z dzielnic Katowic – Załęża. Artykuł powstał m.in. na podstawie prac prowadzonych w dzielnicy Załęże, związanych ze stworzeniem lokalnego programu działań na rzecz budowania rezyliencji miejskiej w ramach projektu URBACT pn. *Resilient Europe*. Metodologicznie bazuje zaś na metodzie studium przypadku w połączeniu z technikami analizy strategicznej, zogniskowanymi wywiadami grupowymi i podejściem czynnikowym do ewaluacji i programowania rezyliencji miejskiej.

Słowa kluczowe: rezyliencja, rezyliencja miejska, programowania rezyliencji, Katowice.

Summary: The surveyed problem refers to the issue: how a new concept of development i.e. urban resilience can be implemented on a sub-local level of a city? From the first decade of the 21st century the concept of urban resilience is gaining more and more attention both at the local and regional levels. Increased interest in the creation of resilient cities and regions occurred after 2009, i.e. after the global financial crisis, which significantly contributed to the economic regression of highly developed countries. Therefore, the practical use of the concept based on adaptive capacity in relation to economic shocks has become a priority for the authorities in the processes of development programming. Given the above, the purpose of the article is an attempt to construct a resilience programming procedure, along with its verification within a case of one of the districts of Katowice, i.e. Załęże. The paper was based, inter alia, on the works carried out in the area of Załęże related to the creation of a Local Action Program for building urban resilience as part of the URBACT project entitled 'Resilient Europe'. In

methodological parts the paper is based on a case study method in combination with strategic analysis techniques, focused group interviews and a factor approach to the evaluation and programming of urban resilience.

Keywords: resilience, urban resilience, programming of resilience, Katowice.

1. Wstęp

Artykuł ma charakter projektowo-normatywny i stanowi efekt wdrożenia wcześniejszych badań ewaluacyjnych i diagnostycznych nad rezyliencją miejską, prowadzonych między innymi w wymiarze wybranych miast poprzemysłowych [Drobniak 2014], miast Polski [Drobniak 2016], regionów Europy Środkowej [Drobniak 2017a; 2017b]. Opracowanie procedury programowania rezyliencji miejskiej dotyczy jednej z dzielnic Katowic – Załęża – i zostało przeprowadzone w ramach projektu URBACT – *Resilient Europe*. W związku z tym celem artykułu jest próba skonstruowania procedury programowania rezyliencji miejskiej wraz z jej weryfikacją na przykładzie jednej z dzielnic Katowic – Załęża.

U podstaw teoretycznych prac nad procedurą programowania rezyliencji miejskiej dla Załęża leży kategoria rezyliencji. Początkowo pojęcie to rozważane było w kontekście zagrożeń i katastrof, jak przykładowo: ataki terrorystyczne w Nowym Jorku, katastrofy naturalne w Azji związane z tsunami, czy też szkody wyrządzone przez huragan Katrina w Nowym Orleanie. Ogólnie pojęcie rezydencji definiowane jest jako zdolność systemu do odzyskania własności po doświadczeniu zakłóceń, zniekształceń wywołanych siłami zewnętrznymi [Simme, Martin 2009]. Niemniej, ze względu na różne podejścia badawcze związane z rezyliencją (ewolucyjne lub podejście związane z zachowaniem równowagi), kategoria ta może być definiowana w następujący sposób:

- stabilność systemu (miejskiego) względem zakłóceń, jednak nieograniczająca się wyłącznie do odpowiedzi na wyzwania lub zmagania się z wyzwaniami, ale swego rodzaju własność, którą dany system posiada [Welter-Enderlin 2006]; w tym przypadku mówimy o odporności systemu miejskiego i zdolności do zachowania przez system miejski równowagi względem zakłóceń;
- reakcja systemu (miejskiego) na zakłócenia, presje zewnętrzne, polegająca na odzyskaniu wartości systemu sprzed wystąpienia zakłóceń (tzw. odzyskanie) przy zachowaniu obecnych właściwości systemu [Simme, Martin 2009] lub też przeorganizowanie systemu celem uzyskania wartości systemu sprzed wystąpienia zakłóceń (tzw. prężność).

Koncepcja rezyliencji miejskiej była, jak dotąd, głównie stosowana w badaniach diagnostyczno-ewaluacyjnych. Jednak, jak podkreślają Walker i Salt [2006], jest to także koncept umożliwiający zrozumienie, zarządzanie i kierowanie kompleksowymi społeczno-ekologicznymi systemami w czasach cechujących się licznymi zniekształceniami, zmianami zewnętrznymi, które w mniejszym lub większym stopniu

determinują wartości systemów miejskich, takie jak wielkość produkcji czy wielkość zatrudnienia.

Z punktu widzenia praktycznego wykorzystania koncepcji rezyliencji miejskiej pomocne może okazać się zastosowanie tzw. podejścia czynnikowego zarówno do jej diagnozowania, jak i programowania. Według Godschalka [2003], Kleina [2003], Walkera i Salta [2006] istnieją ogólne czynniki determinujące poziom rezyliencji i wrażliwości systemu. Czynniki tego rodzaju mogą być wykorzystane w procesie zarówno pomiaru, jak i programowania rezyliencji miejskiej. Do ogólnych czynników rezyliencji zalicza się: adaptacyjność (*adaptability*), połączalność (*connectivity*), różnorodność (*diversity*), efektywność (*efficiency*), nadmiarowość (*redundancy*), współzależność (*interdependence*).

Założenia związane z postrzeganiem miasta jako systemu kompleksowego determinowanego przez ogólne czynniki rezyliencji stanowią podstawę konstruowania metod oceny rezyliencji i mogą zostać wykorzystane do programowania tej koncepcji. Przemawia za tym to, że z jednej strony odnoszą się do holistycznego spojrzenia na miasto (system kompleksowy), z drugiej zaś pozwalają na zdekomponowanie (i następnie wsparcie) systemu miejskiego na czynniki ogólne, które mogą być

Tabela 1. Ogólne czynniki rezyliencji i wrażliwości miejskiej

Czynniki wrażliwości	Czynniki rezyliencji
Niedostosowanie – struktury miasta nie posiadają zdolności do zmiany lub przystosowania się do warunków otoczenia (inercja)	**Adaptacyjność** – struktury miasta posiadają zdolność do zmiany i/lub dopasowania się do zmieniających się warunków otoczenia, są elastyczne
Fragmentaryzacja – struktury miasta są rozdzielone na mniejsze, niepołączone elementy	**Połączalność** – struktury miejskie posiadają zdolność kreowania powiązań
Nadmierna specjalizacja – struktury miasta cechuje nadmierna zdolność adaptacyjna, ale podporządkowana tylko jednemu specyficznemu celowi, np. sektorowi	**Różnorodność** – struktury miejskie posiadają wyraźną heterogeniczność, są zróżnicowane
Nieefektywność – struktury miasta nie zapewniają pożądanych rezultatów w relacji do nakładów	**Efektywność** – struktury miasta zapewniają pozytywną relację pomiędzy wynikami a nakładami w całym systemie i/lub posiadają zdolność unikania strat
Niewystarczalność/niedomiar – struktury miasta (lub ich elementy) nie funkcjonują normalnie (są niewystarczające) w sytuacji defektu systemu	**Redundancja/nadmiarowość** – struktury miasta posiadają zdolność zapewniania dodatkowych elementów systemu na wypadek jego zanikania, defektu
Niezgodność/dysonans – struktury miasta wraz z niezależnymi ich elementami cechuje brak współdziałania	**Współzależność** – struktury miasta kreują relacje pomiędzy niezależnymi elementami systemu, które przynoszą wzajemne korzyści

Źródło: opracowano na podstawie [Godschalk 2003; Klein 2003; Walker, Salt 2006].

w dalszej kolejności opisywane przez szczegółowe czynniki rezyliencji i wrażliwości dla konkretnego miejsca [Berkes i in. 2003].

Reasumując, można stwierdzić, że rezyliencja miasta może być determinowana przez kombinację ogólnych czynników rezyliencji. Definicje ogólnych czynników rezyliencji miejskiej zostały zaprezentowane w tab. 1. Ich wysoka wartość wywiera pozytywny wpływ na rezyliencję miejską. Zakładając, iż ogólne czynniki wrażliwości miejskiej mogą zostać zdefiniowane w opozycji do ogólnych czynników rezyliencji, można powiedzieć, że ich zbiór jest następujący: niedostosowanie, fragmentaryzacja, nadmierna specjalizacja, nieefektywność, niedomiar, niezgodność (por. tab. 1). Wysoka wartość ogólnych czynników wrażliwości będzie świadczyła o dużej ekspozycji miasta na zakłócenia generowane przez otoczenie, tym samym w procedurze programowania rezyliencji miejskiej generalnym celem będzie minimalizowanie ich wpływu.

2. Metodyka badań

Celem prowadzonych badań było skonstruowanie całościowej procedury wdrożenia koncepcji rezyliencji miejskiej w jednej z dzielnic Katowic, tj. Załężu. Wykorzystując metodykę planowania strategicznego w powiązaniu z generalnymi założeniami projektu URBACT pt. *Resilient Europe*, można stwierdzić, że ramowa procedura wdrożenia koncepcji rezyliencji miejskiej dla Załęża składała się z następujących etapów:

- powołanie lokalnej grupy działań – w warstwie metodycznej posłużono się doborem celowym najważniejszych aktorów rozwoju lokalnego dzielnicy;
- sporządzenie syntetycznej diagnozy społeczno-gospodarczej i przestrzennej dzielnicy – metodycznie bazowano na przeglądzie dostępnych dokumentów planistycznych dla Katowic i Załęża (*desk research*);
- skonstruowanie metodyki programowania rezyliencji, opartej o czynnikowe podejście do diagnozowania i planowania rezyliencji, na poziomie lokalnym, obejmujące:
  - identyfikację szczegółowych czynników rezyliencji i wrażliwości dzielnicy – metodycznie wykorzystano technikę zogniskowanego wywiadu grupowego (FGI, $n = 1$) prowadzonego z lokalną grupą działań[1],
  - ocenę istotności szczegółowych czynników rezyliencji i wrażliwości dzielnicy z punktu widzenia wzmacniania rezyliencji Załęża – bazowano na zogniskowanym wywiadzie grupowym (FGI, $n = 1$),
  - sformułowanie wizji i celów wzmacniania rezyliencji Załęża – wykorzystano narzędzie zogniskowanego wywiadu grupowego w połączeniu z analizą aksjologiczną (FGI, $n = 1$),

[1] *Focus Group Interview* – zogniskowany wywiad grupowy.

– identyfikację i wstępne opracowanie projektów rozwoju na rzecz budowania rezyliencji Załęża, podobnie jak w powyższych zadaniach bazowano na metodzie zogniskowanego wywiadu grupowego prowadzonego z lokalną grupą działań (FGI, $n = 1$);

- przeprowadzenie eksperymentu miejskiego – zastosowano technikę quasi-eksperymentu [Babbie 2008], tj. z pominięciem grupy kontrolnej.

Przygotowanie i zrealizowanie całościowej procedury wdrożenia koncepcji rezyliencji miejskiej w Załężu miało miejsce od 31 stycznia do 12 grudnia 2017 roku.

3. Wyniki badań

Początkiem prac nad przygotowaniem i zrealizowaniem całościowej procedury wdrożenia koncepcji rezyliencji miejskiej w Załężu było powołanie lokalnej grupy działań, tzw. LGD. W skład LGD weszli główni aktorzy rozwoju lokalnego dzielnicy. W szczególności w LGD znaleźli się przedstawiciele: Rady Jednostki Pomocniczej Załęże, parafii, szkół podstawowych i ponadpodstawowych, Powiatowego Urzędu Pracy, Miejskiej Izby Wytrzeźwień, organizacji pozarządowych, sektora biznesu, a także ekspertów (programowanie rozwoju miast, urbanistyka), przedstawicieli Miasta Katowice.

Kolejny etap procedury, tj. sporządzenie syntetycznej diagnozy społeczno-gospodarczej dzielnicy, został przeprowadzony z wykorzystaniem istniejących dokumentów [Drobniak, Polko, Plac 2014] oceniających stan poszczególnych dzielnic Katowic, przygotowanych na potrzeby Lokalnego Programu Rewitalizacji Katowic. Obszar Załęża został, obok kilku innych dzielnic miasta, zaliczony do tzw. obszarów kryzysowych objętych Lokalnym Programem Rewitalizacji Miasta Katowice [2016]. Załęże, w przeszłości typowa dzielnica przemysłowa Katowic, związana z działalnością kopalni węgla kamiennego oraz hutą, w aktualnych uwarunkowaniach gospodarczych boryka się z szeregiem problemów społeczno-gospodarczych. Ich znaczącą skalę prezentują wskaźniki lokalizacji LQ [Hildebrand, Mace 1950; Antonowicz 2014] wskazujące wysoką koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, które prezentuje tab. 2.

Szczególne nasilenie negatywnych zjawisk społecznych, w przypadku Załęża ponad 2-krotnie większe niż przeciętnie w Katowicach, dotyczy koncentracji: rodzin korzystających z pomocy MOPS, rodzin korzystających z pomocy MOPS z tytułu ubóstwa oraz bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, bezrobotnych długookresowo oraz bezrobotnych korzystających z pomocy MOPS. Zarejestrowana sytuacja społeczna powoduje, iż obszar dzielnicy, w kontekście koncepcji rezyliencji miejskiej, wykazuje znaczącą wrażliwość względem zmian gospodarczych zachodzących w Katowicach i ich otoczeniu, między innymi w zakresie dopasowania do wymogów lokalnego rynku pracy czy tworzenia atrakcyjnych warunków inwestowania i zamieszkania w dzielnicy.

Tabela 2. Skala negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych w Załężu

Nazwa wskaźnika koncentracji	Wartość wskaźnika koncentracji LQ (2013)
Ubóstwo i wykluczenie społeczne	
• Koncentracja rodzin korzystających z MOPS	2,18
• Koncentracja rodzin korzystających z MOPS z tytułu ubóstwa	2,64
• Koncentracja rodzin korzystających z MOPS z tytułu niepełnosprawności	1,62
• Koncentracja rodzin korzystających z MOPS z tytułu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych	2,51
Rynek pracy	
• Koncentracja bezrobotnych (do liczby mieszkańców)	1,75
• Koncentracja bezrobotnych kobiet (do liczby mieszkańców)	1,82
• Koncentracja bezrobotnych do 25 roku życia (do liczby mieszkańców)	1,77
• Koncentracja bezrobotnych długookresowo	2,03
• Koncentracja bezrobotnych bez kwalifikacji i doświadczenia zawodowego	2,19
• Bezrobotni korzystający z pomocy MOPS	2,98
Depopulacja	
• Koncentracja ujemnego salda migracji	1,67
Starzenie się społeczności	
• Wskaźnik starzenia się	143
• Koncentracja osób w wieku 75+	0,90
Przestępczość	
• Koncentracja rozbojów	1,47
• Koncentracja przemocy w rodzinie	1,96

Źródło: [Drobniak, Polko, Plac 2014] na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Katowicach, Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Katowicach, Urzędu Miasta Katowice, REGON 2013.

Mając na uwadze syntetycznie zarysowaną kryzysową sytuację społeczną dzielnicy, zauważyć można, że koncepcja rezyliencji miejskiej w procedurze konstruowania metodyki jej programowania dla Załęża została wykorzystana jako mechanizm wspierający procesy rewitalizacji tego obszaru. Należy jednak pamiętać, iż koncepcja rezyliencji miejskiej posiada szerszy wymiar, tj. nie odnosi się wyłącznie do wspierania procesów rewitalizacji. Jej praktyczne zastosowanie może także dotyczyć stałego wzmacniania zdolności adaptacyjnych miast i regionów, które wykazują w zamieniających się warunkach otoczenia silne cechy rezyliencji.

Konstruując metodykę programowania rezyliencji dla Załęża, połączono klasyczne podejście do formułowania strategii [Biniecki, Szczupak 2004; Klasik 1993] z podejściem czynnikowym do diagnozowania i programowania rezyliencji [Drobniak 2014] – por. rys. 1. Podstawę zaproponowanego rozwiązania stanowi założenie, wykorzystywane w koncepcji rezyliencji, zgodnie z którym region, miasto, dzielnica, jako kompleksowy system otwarty, składają się z różnorodnych podsystemów, w

tym między innymi społeczno-gospodarczego oraz przestrzenno-instytucjonalnego [Drobniak 2014]. W ramach istniejących podsystemów możliwa jest identyfikacja szczegółowych czynników determinujących obecną rezyliencję obszaru (tzw. czynniki rezyliencji) oraz szczegółowych czynników determinujących wrażliwość dzielnicy (tzw. czynniki wrażliwości). Równolegle do identyfikacji szczegółowych czynników rezyliencji i wrażliwości dokonuje się identyfikacji współczesnych wyzwań, presji rozwoju obszaru. Wyzwania, presje definiowane są jako bodźce otoczenia wskazujące rodzaje działań, projektów, które należy podjąć na rzecz rozwoju miejsca w kategoriach rezyliencji. Jeśli tego rodzaju działania, projekty nie zostaną zrealizowane, nastąpi poszerzenie luki rozwojowej obszaru i tym samym osłabiona zostanie jego rezyliencja. W relacji do koncepcji rezyliencji presje tego typu utożsamiane są z kategorią zniekształceń.

Zidentyfikowane szczegółowe czynniki rezyliencji, wrażliwości oraz presje otoczenia są podstawą identyfikacji pożądanych wartości na rzecz wzmacniania rezyliencji, które ostatecznie składają się na wizję rezyliencji obszaru. Ta z kolei służy do wskazania priorytetów, celów i ostatecznie projektów budujących rezyliencję obszaru. Istotnym elementem metodyki programowania rezyliencji jest odniesienie projektów do czynników rezyliencji i wrażliwości w kontekście ich oceny *ex ante* na rzecz wzmacniania wcześniej zidentyfikowanych czynników rezyliencji oraz osłabiania czynników wrażliwości – por. rys. 1.

Wcześniej opisana metodyka programowania rezyliencji została zastosowana w następujący sposób dla obszaru Załęża. W pierwszej kolejności dokonano identy-

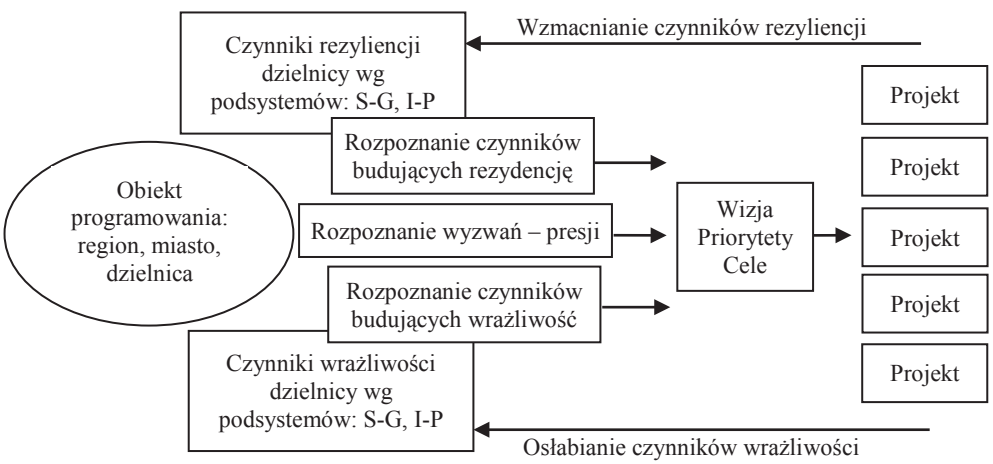

Oznaczenia: S-G – podsystem społeczno-gospodarczy; I-P – podsystem instytucjonalno-przestrzenny.

Rys. 1. Schematyczne ujęcie propozycji procedury programowania rezyliencji miejskiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Drobniak 2017] .

fikacji pożądanych, szczegółowych czynników rezyliencji i obecnych szczegółowych czynników wrażliwości w ramach pierwszego zogniskowanego wywiadu grupowego zorganizowanego z lokalną grupą działań. Czynniki zostały zidentyfikowane indywidualnie dla podsystemów społecznego, gospodarczego, przestrzennego i instytucjonalnego dzielnicy. W dalszej kolejności dokonano oceny ich istotności z punktu widzenia wpływu na budowanie rezyliencji i pogłębianie wrażliwości dzielnicy. Uporządkowane zestawienie tak zidentyfikowanych i ocenionych szczegółowych czynników rezyliencji i wrażliwości dla podsystemu społecznego i gospodarczego wraz z odniesieniem do ogólnych czynników rezyliencji i wrażliwości prezentuje tab. 3.

Tabela 3. Czynniki wrażliwości Załęża dla podsystemu społecznego i gospodarczego wraz z odniesieniem do generalnych czynników wrażliwości

Pożądany czynniki rezyliencji dla Załęża	Ogólny czynnik rezyliencji	Obecny czynnik wrażliwości Załęża	Ogólny czynnik wrażliwości
Podsystem społeczny			
Wykształcony i elastyczny kapitał ludzki – odpowiednie kwalifikacje względem popytu na pracę (7)	Efektywność	Ignorancja podejścia do uczenia się (6)	Niedostosowanie
Społeczna i kulturalna różnorodność – wartości postawy, wzorce zachowań na rzecz zmian (4)	Różnorodność	Niskie kwalifikacje i brak elastyczności kapitału ludzkiego (5) Niezadowalająca zamożność – słabe zarobki (5)	Nieefektywność
Orientacja na uczenie się – indywidualna i społeczna (2) Kreatywność mieszkańców – generowanie wartości (1)	Adaptacyjność	Homogeniczna społeczność – uniformizacja (1)	Nadmierna specjalizacja
Duży pozytywny kapitał społeczny – dobre relacje społeczne (2)	Połączalność	Brak porozumienia i permanentny konflikt – brak kompromisu aby dzielić korzyści i wspólne działania (1)	Niezgodność/ dysonans
Podsystem gospodarczy			
Wysoki poziom przedsiębiorczości (3)	Adaptacyjność	Nieskuteczność restrukturyzacji (6)	Niedostosowanie
Zróżnicowana specjalizacja gospodarcza (2)	Różnorodność	Brak aktywności przedsiębiorczej – bierność (2)	Niedostosowanie

Objaśnienie: cyfry w nawiasach oznaczają liczbę oddanych głosów – ze względu na istotność danego czynnika – przez członków lokalnej grupy działań.

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z zaproponowaną procedurą programowania rezyliencji miejskiej kolejnym etapem było wskazanie przez uczestników lokalnej grupy działań i ekspertów wyzwań, presji, które mogą determinować kierunki rozwoju dzielnicy. W wyni-

ku przeprowadzonego drugiego zogniskowanego wywiadu grupowego do wyzwań, presji rozwoju dzielnicy zaliczono:

- kreatywność i innowacyjność – ze względu na postępujący wzrost znaczenia kreatywności i innowacyjności we współczesnych, szybkich zmianach zachodzących w gospodarce i technologii szybkość zmian wymusza konieczność tworzenia sprzyjających warunków do wspierania kreatywności i innowacyjności mieszkańców, w tym dzieci i młodzieży, a także osób w wieku aktywności zawodowej, poprawiając ich zdolności adaptacyjne;
- atrakcyjność przestrzeni miejskiej – uznano, iż przestrzenna regeneracja, jaka ma miejsce w innych miastach, jest obecnie podstawowym warunkiem ożywienia społeczno-gospodarczego, szczególnie tych miejsc, które w przeszłości były wykorzystywane, podobnie jak Załęże, na potrzeby przemysłów tradycyjnych, zaś obecnie znajdują się w stanie kryzysowym; wysoka atrakcyjność przestrzeni miejskiej jest także warunkiem bardziej zrównoważonego jej wykorzystania przez ponowne zagospodarowanie zaniedbanych przestrzeni publicznych, odnowę zabudowy mieszkaniowej oraz rewitalizację gospodarczą obszarów poprzemysłowych;
- ekosystem instytucji, wdrożenie zmiany społeczno-gospodarczej, w tym budowanie rezyliencji miejskiej – wymagają one szerokiego zaangażowania aktorów rozwoju lokalnego, tj. nie tylko władz lokalnych, ale także mieszkańców dziel-

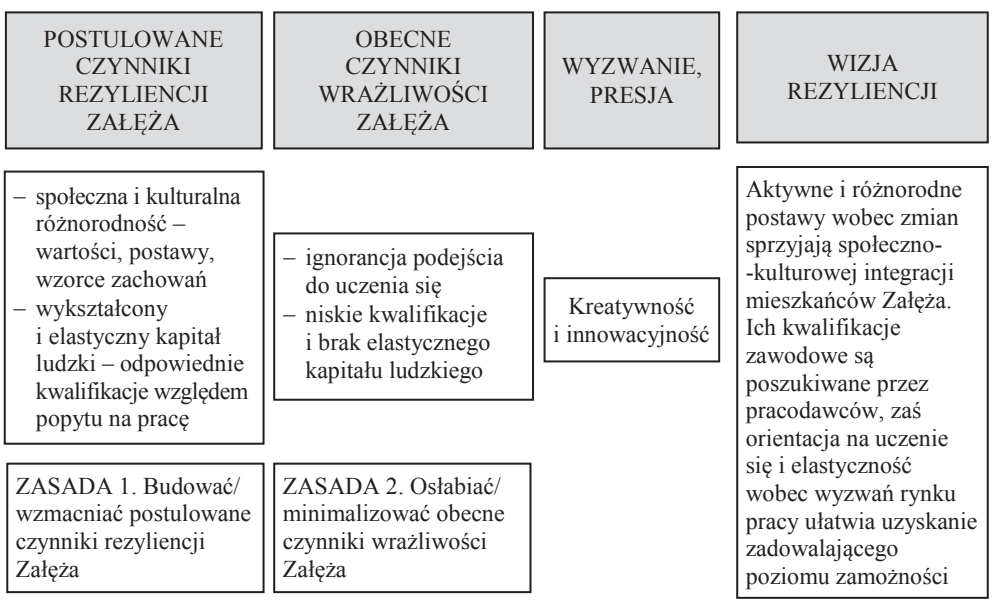

Rys. 2. Wizja rezyliencji Załęża w wymiarze społecznym

Źródło: opracowanie własne.

nicy, sektora obywatelskiego, lokalnych firm i instytucji; budowanie potencjałów rezyliencji oznacza wypracowania konsensusu, wspólnego zaangażowania poszczególnych aktorów rozwoju lokalnego na rzecz uzyskania synergicznych efektów; ważne są inicjatywy umożliwiające i promujące wymianę informacji, kreowanie i doskonalenie pomysłów na projekty wraz z modelami organizacyjnymi ich wdrażania.

Ostatecznie postulowane czynniki rezyliencji, obecne czynniki wrażliwości Załęża, a także zidentyfikowane wyzwania, presje rozwojowe zdeterminowały wizję rezyliencji obszaru. W procesie formułowania wizji przyjęto dwie zasady, zgodnie z którymi: postulowane szczegółowe czynniki rezyliencji Załęża powinny zostać wzmocnione, natomiast wpływ aktualnych szczegółowych czynników wrażliwości dzielnicy powinien zostać zminimalizowany. Wizja budowania rezyliencji Załęża została zdefiniowana w wymiarze społecznym, gospodarczym, przestrzennym i instytucjonalnym. Niemniej ze względu na wymogi objętościowe artykułu na rys. 2 zaprezentowano wyłącznie jej wymiar społeczny.

Tabela 4. Ocena *ex ante* wpływu projektów rozwojowych Załęża na wzmocnienie ogólnych czynników rezyliencji wskazanych przez lokalną grupę działań

Projekty rozwojowe Załęża	Ogólne czynniki rezyliencji			
	adaptacyjność	połączalność	efektywność	różnorodność
Projekty w wymiarze społecznym				
„Załęże – moja mała ojczyzna" – Klub Załężański		+		+
Zajęcia językowe dla dzieci		+		+
Folder „Ciekawe miejsca w Załężu"		+		+
Warsztaty treningowe „Bądź aktywny" i spotkania z ludźmi sukcesu		+		+
Profile zawodowe adekwatne do potrzeb lokalnego rynku pracy	+		+	
Wycieczki poznawcze do firm i instytucji Katowic dla młodzieży	+		+	
Warsztaty i szkolenia dla mieszkańców Załęża „Jestem kompetentny"	+		+	
Projekty w wymiarze gospodarczym				
„Ścieżka przedsiębiorczości" – zajęcia z pisania biznesplanów, z autoprezentacji i budowania ścieżki kariery	+			+
Zajęcia z programowania komputerowego, graficznego	+			+
„Mój pierwszy biznes" – warsztaty dla młodzieży w wieku 16-19 lat; kreowanie pomysłów	+			+
„Załężański LAB"	+	+	+	
Baza współpracy gospodarczej Załęża	+	+	+	

Źródło: opracowanie własne.

Wizja rezyliencji obszaru stała się podstawą do identyfikacji celów oraz projektów rozwojowych ukierunkowanych na wzmacnianie rezyliencji Załęża. Z punktu widzenia zaproponowanej procedury programowania rezyliencji miejskiej interesująca poznawczo jest ocena *ex ante* zidentyfikowanych projektów w kontekście wzmacniania postulowanych czynników rezyliencji dzielnicy (por. tab. 2). Ocena tego rodzaju została przeprowadzona z wykorzystaniem podejścia partycypacyjnego (spotkanie z lokalną grupą działań – trzeci zogniskowany wywiad grupowy) z wykorzystaniem techniki *corss-impact*, tj. oceny potencjalnego wpływu zidentyfikowanych projektów na czynniki rezyliencji wskazane przez lokalną grupę działań. Postać macierzy oceny *cross-impacy* prezentuje tab. 4.

Ostatnim etapem procedury programowania rezyliencji miejskiej dla Załęża było przeprowadzenie eksperymentu miejskiego skierowanego do mieszkańców dzielnicy. Podczas prac z lokalną grupą działań nad przygotowaniem eksperymentu założono, iż powinien on dotyczyć jednego z najbardziej pożądanych szczegółowych czynników rezyliencji Załęża, tj. przedsiębiorczych postaw mieszkańców. Ostatecznie w ramach dzielnicy przygotowano kiermasz, na którym zainteresowani mieszkańcy Załęża mogli sprzedawać przygotowane przez siebie wyroby. Zebrane w ten sposób środki finansowe stanowiły pulę do wydatkowania na przedsięwzięcia, które również zidentyfikowali mieszkańcy dzielnicy.

4. Dyskusja i wnioski

Programowanie rezyliencji miejskiej w sposób umożliwiający jej wdrożenie w dzielnicy poprzemysłowej borykającej się z istotnymi problemami społeczno-gospodarczymi należy do wyzwań zarówno w wymiarze koncepcyjno-metodycznym, jak i praktycznym. Prawdopodobnie przykład katowickiego Załęża jest pierwszym tego rodzaju przedsięwzięciem programowania rezyliencji w Polsce. Wynika z tego pionierski charakter badań i prac wdrożeniowych koncepcji rezyliencji miejskiej, która do tej pory w warunkach polskich ograniczała się do wymiaru diagnostyczno-ewaluacyjnego.

W warstwie koncepcyjno-metodologicznej zaproponowana procedura programowania rezyliencji miejskiej łączy klasyczne elementy planowania strategicznego (wyzwania, presje, wizję, cele, projekty) z elementami koncepcji rezyliencji miejskiej, tj. głównie jej podejściem czynnikowym do identyfikacji i oceny czynników rezyliencji i wrażliwości dla konkretnego obszaru miasta. Wartością dodaną procedury programowania rezyliencji miejskiej jest też jej zintegrowane podejście do budowania rezyliencji w wymiarze społecznym, gospodarczym, przestrzennym i instytucjonalnym.

Mając na uwadze doświadczenia zebrane w Załężu podczas prac z lokalną grupą działań w warstwie wdrożenia procedury programowania rezyliencji miejskiej, można wskazać kilka warunków determinujących jej skuteczność. Pierwszy odnosi się do umiejętnej identyfikacji i odniesienia szczegółowych czynników rezyliencji i wrażliwości – bazując na ogólnych czynnikach rezyliencji i wrażliwości – do spe-

cyfiki miejsca. Pomocne w tym wymiarze są z pewnością partycypacyjne metody badawcze, jak zogniskowane wywiady grupowe, wizyty studyjne, indywidualne wywiady bezpośrednie. Drugi wiąże się z przyjęciem założenia, iż rezyliencja miejska, jako relatywnie nowa koncepcja rozwoju, wymaga podjęcia przez lokalną grupę działań wysiłku wspólnego uczenia się tego rodzaju podejścia do programowania rozwoju miejskiego. Trzecim warunkiem jest uzyskanie efektu pokazowego prowadzonych prac, który przełamuje stereotypowe postrzeganie dzielnicy poprzemysłowej jako obszaru zaniedbanego o niskiej aktywności gospodarczej i bierności społecznej. Pomocny w tym wymiarze okazuje się dobrze przygotowany eksperyment miejski, który służy włączeniu relatywnie dużej liczby mieszkańców i stymulowaniu aktywnych postaw społecznych.

Literatura

Babbie E., 2008, *Badania społeczne w praktyce,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Berkes F. i in., 2003, *Navigating Social-Ecological Systems. Building Resilience for Complexity and Change*, Cambridge University Press, Cambridge.

Biniecki J., Szczupak B., 2004, *Strategiczne myślenie o przyszłości gminy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.

Drobniak A., 2014, *Urban Resilience And Post-Industrial City,* [w:] *Urban Resilience Concept and Post-Industrial Cities in Europe*, red. A. Drobniak, University of Economics in Katowice, HELION SA Publishing Group, Katowice–Gliwice, s. 15-28.

Drobniak A., 2016, *Dynamika rozwoju miast w kontekście ich wielkości i rangi*, Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego, nr 21, s. 217-226.

Drobniak A., 2017a, *Economic resilience and hybridization of development – a case of the Central European Regions*, Regional Statistics, vol. 7, no. 1, s. 43-62.

Drobniak A., 2017b, *From resilience to hybridization of development – reflections on the Central European regions (CER)*, Review of Economic Studies and Research Virgil Madgearu*,* 10(2), s. 57-79.

Drobniak A., 2017c, *Resilient Europe – wzmocnienie potencjału elastyczności miejskich obszarów zdegradowanych. Etap II,* Katowice, 10 grudnia.

Drobniak A., Polko A., Plac K., 2014, *Diagnoza sytuacji społeczno-ekonomicznej miasta Katowice wraz z wyznaczeniem obszarów rewitalizacji i analizą strategiczną*, Katowice.

Godschalk D.R., 2003, *Urban hazard mitigation: Creating resilient cities*, Natural Hazards Review, 4(3), s. 136-143.

Hildebrand G., Mace M., 1950, *The employment multiplier in an expanding industrial market: Los Angeles country, 1940–47*, Review of Economics and Statistics, no. 32, s. 241-249.

Klasik A., 1993, *Planowanie strategiczne*, PWE, Warszawa.

Klein R.J.T., 2003, *Resilience to natural hazards. How useful is the concept?*, Environmental Hazards, 5 (1/2), s. 35-45.

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Katowice na lata 2016-2022, 2016, Katowice, czerwiec.

Simme J., Martin R., 2009, *The economic resilience of regions: Towards an evolutionary approach*, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, s. 1-17.

Walker B., Salt D., 2006, *Resilience Thinking: Sustaining Ecosystems and People Changing World*, Island Press, Washington.

Welter-Enderlin R., 2006, *Resilienz – Gedeihen trotz widriger Umständ*, Carl-Auer-Systeme, Heidelberg.